
**OBRAZOVANJE
U SRBIJI:
IZMEĐU POZNATE
PROŠLOSTI I
NEPOZNATE
BUDUĆNOSTI**

TINDE KOVAČ CERVIĆ

Zahvaljujem se na pozivu i na tome što se bavite obrazovanjem. Zahvaljujem se na najavi ozbiljnog multidisciplinarnog razmišljanja o tome šta s tom čudnom stvari – obrazovanjem. Ja sam psiholog obrazovanja, meni je naprosto osnovna profesija da se bavim tom temom, i utoliko mi je draže kad vidim zainteresovanost i predstavnika drugih profesija. Već sam dugo u ovoj oblasti i imala sam sreću da saradujem sa dva ministra koji su zaista hteli da menjaju stvari. Veoma je teško proceniti šta je čiji doprinos u dosadašnjem razvoju obrazovanja. Šta je nastalo usled samih okolnosti, šta su doprineli svi ljudi zajedno, dakle ljudi koji su se upustili u rad u ovoj jako zapuštenoj oblasti, a šta je u svemu tome individualni doprinos pojedinih stručnjaka. Želim odmah da kažem ono sa čim ću i zaključiti prezentaciju: kolaboracija, zajednički rad, uključivanje raznih pojedinaca i grupa, to je ključno za obrazovanje. Bez takvog pristupa ćemo teško napraviti korak unapred. Zaključicu i sa tim da mi, nažalost, još uvek imamo naviku da procenjujemo individualne doprinose, individualnog nastavnika, stručnjaka ili ministra. Negde ima nekih dobrih nastavnika, negde ima nekog dobrog rukovodioca, negde ima nekog dobrog direktora, nekad ima nekog dobrog ministra. Zbog toga ne uspemo da vidimo da nam je problem ozbiljniji: nemamo sistem koji bi osigurao da svi budu dobri.

Dobila sam zadatak da pružim pregled stanja u obrazovanju u Srbiji između poznate prošlosti i nepoznate budućnosti. Predstaviću obrazovne tokove poslednjih dvadeset godina kod nas i malo ću zastati kod pitanja gde smo sad, koja nas uzbuđenja još čekaju, i kuda nas ona mogu odvesti. Daću istorijski pregled u pet slika i svakako ne bez pristrasnosti. Ja sam u pogledu obrazovanja beskraino pristrasna, čak

i onda kada analiziram, čak i onda kada kritikujem. Ponekad na obrazovanje gledam kao psiholog, ponekad kao neko ko rukovodi sistemom, ponekad iz ugla nekog ozbiljnog kritičara koji je istovremeno i kritičar društva, ponekad iz ugla roditelja, ponekad iz ugla nastavnika, ponekad iz ugla ljudskog bića koje je provelo dovoljno vremena na ovom svetu da sada može i da sumira.

38 Prva slika vraća nas u vreme pre devedesetih. Rekla bih da smo tokom osamdesetih imali nekoliko neuspešnih pokušaja stručnjaka da doprinesu poboljšanju obrazovanja. Sistem obrazovanja je kod nas bio uređen po pedagoškim principima iz pedesetih i šezdesetih godina, a nauka o obrazovanju je u to doba učinila velike iskorake – socijalno konstruktivistički pristup i humanistički pristup su se artikulisali, saznanja o razvoju i načinima njegovog podsticanja su postala evidentna, kognitivna psihologija je ponudila nova objašnjenja o funkcionisanju saznavnog “aparata” i sve to je moglo imati direktne implikacije po način organizovanja obrazovanja. Oni koji su radili na fakultetu imali su utisak da je obrazovanje tako zatvoren sistem da niko ne može da mu priđe. A kad ne možete prići predmetu vašeg izučavanja, onda potražite neki drugi predmet izučavanja. I naučnici su, da tako kažem, ljudska bića, i oni žele da se bave temom koju mogu da istražuju, oko koje mogu nešto da urade, na koju mogu da utiču, u odnosu na koju mogu realno da se pozicioniraju. A naša obrazovna realnost je bila tako neprozirna, barem za nas koji smo radili na univerzitetu, da je istraživanje tema koje se tiču obrazovnog sistema u Srbiji bila prava retkost. Sećam se istraživanja – analize udžbenika s kraja osamdesetih. Tada je na zahtev Zavoda za izdavanje udžbenika profesor Ivić okupio veliki tim koji je obavio ogroman posao. Ispitali smo udžbenike Zavoda i u smislu socijalizacije i u pogledu učenja: kako se motivišu đaci, kakvi se zadaci zadaju, koji se koncepti nude, koji se socijalizacijski modeli nude, i otkrili smo zabrinjavajuće manjkavosti udžbenika u svakom pogledu. Ta analiza nikada nije integralno objavljena, završila je u nekoj fioci Zavoda. Uočio se neki mali boljitak u samim udžbenicima Zavoda. Ali, to smatram jednim neuspešnim, a ogromnim radom. Mogli smo da priđemo sistemu obrazovanja, ali nismo mogli na njega da utičemo.

Sećam se još jednog pokušaja – “Analize efekata osnovnoškolskog obrazovanja”, takođe s kraja osamdesetih, kada je veliki tim okupio profesor Havelka. Taj tim je sačinio snimak stanja znanja dece koja završavaju osnovnu školu. Poput prethodne, i ova analiza je ukazala na ogromne probleme, na neobično velike rupe, na fenomene za koje ne biste očekivali da ih obrazovanje proizvede. Recimo, rast korelacije između obrazovanosti roditelja i uspeha deteta u višim razredima škole. Taj podatak govori o tome da škola zapravo ne obavlja svoju funkciju, te da roditelji, koji su u stanju da pomognu deci, preuzimaju odgovornost za to da dete nešto nauči. Pa deca čiji roditelji više znaju i mo-

gu više. Pored rasta korelacije primećeni su i ozbiljni nedostaci u razumevanju osnovnih naučnih koncepata. I ta analiza je, naravno, kao i prethodna, ukazala na dominantni re-produktivni pristup u obrazovanju. Tu se “kao da” nešto uči, pa se onda “kao da” dobijaju ocene... Svi “kao da” nešto rade, a efekti su veoma, veoma slabi.

Sećam se još jednog detalja iz te slike. Od '89, kada je pao Berlinski zid, počelo je naglo da raste interesovanje stručnjaka za temu obrazovanja. Kao da smo postavili sebi pitanje – a šta ako nas neko stvarno upita šta da se radi? Da li bismo mogli samo na osnovu našeg teorijskog znanja, na osnovu naših istraživanja, koja su se prvenstveno bavila fenomenima koji su daleko od realnosti školstva, da li bismo samo na osnovu toga mogli da damo savet o tome šta stvarno da se radi? Stvorio se ambijent za istraživanje – kako novi socijalno konstruktivistički pristup učenju uneti u realnost školovanja? Videli smo brojne prepreke, ali smo videli i načine da se te prepreke premoste. Iz toga su izrasle mnoge aktivnosti u devedesetim. To su bile predradnje, to je slika iz daleke prošlosti.

Druga slika se odnosi na period koji je pomenula i Jadranka Jelinčić: bunt iz devedesetih koji se artikulisao u nevladinom sektoru. Ne samo što su Fond za otvoreno društvo i mnogi drugi donatori pomagali nevladin sektor, nego se i stručnost sa univerziteta prelila u taj isti sektor. Ono što nismo mogli da uradimo unutar sistema, na univerzitetu, u institucijama, radili smo u nevladinom sektoru. Tada se u Srbiji, a slično je bilo i u Hrvatskoj i drugim zemljama na prostoru ex-Jugoslavije, stvorio veoma stručan nevladin sektor. A to nije čest slučaj: obično su nevladine organizacije volonterske organizacije i bave se pretežno humanitarnim radom. Kod nas se velika stručnost i sve što je bilo najzanimljivije, najvažnije, najdelotvornije slilo u nevladin sektor. Počelo se od psihosocijalne pomoći deci izbeglica. Sećam da je Fond prvi put organizovao na Paliću kamp za decu izbeglica. Tad se u to uključila moja koleginica, koja je nažalost nedavno preminula, Nada Ignjatović Savić. Želim da se na ovom skupu čuje njeno ime: ona je tada bila predvodnik ovih aktivnosti. Paralelno s tim, već negde od '92, počinje da radi grupa Most. Prvo, u okviru Centra za antiratne akcije, počinje da se bavi socijalnim konfliktima i prevencijom socijalnih konflikata, a zatim deluje kao samostalna institucija. Vrlo brzo se videlo koliko je važno takav pristup integrisati u škole. Osnovni motiv je bio da se osigura da se kod generacija mladih – koji se suočavaju s ondašnjom političkom propagandom, ratnom propagandom – stvore mehanizmi, znanja i veštine za nenasilno rešavanje sukoba, i da se na taj način spreči perpetuiranje nasilja. To je za nas bio početak obrazovanja za demokratiju, tako smo to i tretirali. Radile su i druge organizacije. Čuvari osmeha su radili na konstruktivnoj komunikaciji. Posle toga se pojavilo puno raznih organizacija: “Zdravo da ste” sa Vesnom Ognjenović, “Hajde da”, “Psiho kod”, “Građanske inicijative” sa Miljenkom Deretom, “Obrazovni forum” sa profesorom Ivićem.

Na ovaj način se stvorio jedan veliki resurs u nevladinom sektoru, koji se sve ozbiljnije bavio obrazovanjem. Bilo je tu dobrih ideja za koje mislim da su još uvek korisne. Kako je to ušlo u sistem? Naprosto, čudom. Individualnim angažmanom pojedinih ljudi. To je sad već anegdota kako je "Učionica dobre volje" ušla u redovan sistem kao aktivnost koja se radi sa decom. Nastavnici su dolazili na obuke i potom držali niz radionica sa učenicima. Priča kaže da se neko – reč je o Ružici Rosandić, koautorki "Učionice dobre volje" – znao sa nekim u Ministarstvu. Taj iz ministarstva je video pogram i rekao – u, pa ovo je dobro. Upravo tada je bila izašla i knjiga Dijane Plut *O konfliktima i šta sa njima*, koja je bila namenjena deci. Deca su je čitala kao strip, pod klupom, za vreme dosadnih časova fizike i matematike. Neko je to primetio, pa se reklo – 'aha, ok, to je možda u redu'. Na takav neobičan način smo već tokom ratnih devedesetih dobili prve školske programe za demokratiju unutar sistema.

40 Treća slika prikazuje entuzijazam i prve reforme iz perioda 2001-2004. Podsetiću vas, tada je građansko vaspitanje uvedeno kao predmet u školama. Znam da ima puno dilema i puno diskusija oko toga zašto je građansko vaspitanje ušlo u škole u paru sa verskom nastavom. Kako je moguće da to nije moglo da se razdvoji; kako je moguće da i posle deset godina građansko vaspitanje i verska nastava stoje kao alternativa jedno drugom? O ovoj temi bi trebalo ozbiljno razgovarati, ali ne sada, pošto je u to vreme sistem prošao mnogo veće i važnije inovacije. To je bilo vreme kada se mnogo radilo na podsticanju inicijative i kreativnosti u školama, u saradnji sa nastavnicima. Formirani su novi školski odbori u kojima su i roditelji dobili izvesnu ulogu. Obavljene su konsultacije širokih razmera uz podršku Fonda za otvoreno društvo – razgovori o reformi u kojima je učestvovalo skoro deset hiljada ljudi iz sistema obrazovanja. Na osnovu tih razgovora osmišljen je paket prvih reformi. Mnogo se radilo na školskom razvojnom planiranju. Škole su postale mesto na kojem ljudi ne samo što predaju svoje predmete nego sada i sede zajedno, gledaju celu ustanovu, prave planove, dogovaraju se, prave novi program. U tom periodu su se nastavnici po školama vrlo rado uključivali u sve to. Tada, na početku dvehiljaditih je to bilo moguće. Kasnije, kada u sistemu više nije bilo čvrstog oslonca za razvojno planiranje, to je zamrlo. Tako se ljudi iz škola sećaju tog perioda.

Postavljen je sistem za stručno usavršavanje nastavnika, to je takođe bila velika akcija u kojoj je počela da se formira svest da je potrebno da se nastavnici stručno usavršavaju. Ponuda je bila spremna. Svi uspešni programi iz nevladinog sektora su, zajedno sa drugim programima, stvaranim po univerzitetima ili školama tada dobili zvaničan, legitiman ulaz u sistem: akreditovali su se i nastavnici su mogli da ih pohađaju, da prikupljaju bodove. Postojalo je veliko interesovanje za to, i napravljeni su prvi koraci u razvoju. Započeta je i kurikularna reforma u opštem obrazovanju, ušao je u sistem novi program

za prvi razred osnovne škole, i započeta je reforma srednjih stručnih škola. A veliki doprinos donelo je i uključivanje u Tempus program i u Bolonjski proces. Srbijanka Turajlić je vodila ovu akciju. Pretpostavljam da se seća koliko je to bio veliki iskorak za naš sistem i šta je sve trebalo uraditi da bi se on desio. Ali i ta slika je otišla i došla je sledeća slika. Pitanje je šta je ostalo od svega tada započetog do danas.

Ja bih sledeću sliku okarakterisala kao neku vrstu duplog koloseka. U periodu 2004-2008. su s jedne strane delimično zaustavljene ili zanemarene prethodne reforme, ali su, s druge strane, u to vreme uvedene i razne novine, nešto više na višim nego na nižim nivoima obrazovanja. Recimo, nastali su novi bolonjski programi visokog obrazovanja, celi paket akreditacija fakulteta, univerziteta, različitih programa. Ja ovo "bolonjski" stavljam, naravno, pod navodnike, da ne pomislite da tu nema šta da se komentariše. Ali, iskorak jeste napravljen. Prošireno je i pilotiranje novih profila srednjih stručnih škola. Godine 2008. već smo imali 56 novih programa za zanimanja, odnosno profila, koji se sa oko 10 odsto učenika pilotiraju u različitim školama sa po nekoliko odeljenja. Međutim, to je ipak bilo samo pilotiranje, a ne sistemsko rešenje. Tada je intenzivirano i pilotiranje inkluzivnog obrazovanja; nešto se u vezi s inkluzivnim obrazovanjem radilo i pre 2004, ali od 2004. je nastalo puno lokalnih timova koji su krenuli da razrađuju načine uključivanja dece iz vulnerabilnih grupa u škole. Od škole do škole menjao se odnos prema ovom novom pristupu, i isprobavalo se kako da se krene ozbiljnije u ostvarivanje pravednosti, to jest socijalne pravde u obrazovanju. Taj period obeležio je i početak liberalizacije tržišta udžbenika, takođe u svojstvu ogleada. Ja u svemu tome nisam učestvovala, ali mislim da nije tačno kada se kaže da se tada baš ništa nije uradilo. To jeste bio period u kome su se smenila tri ministra, pa je i ta činjenica doprinela utisku fragmentiranosti. Međutim, postojala je jako važna podrška međunarodne zajednice, podrška različitih programa, podrška donatora koji su održali i nastavili svoje programe, delom kroz sistem, delom kroz nevladin sektor.

41

I konačno – peta slika, period 2008-2012, koji prvenstveno karakteriše priprema za evropske integracije i u obrazovanju. Delom su nastavljene reforme iz prethodnog perioda, kao i iz 2001. Ali, entuzijazam je donekle opao. Evo jedne anegdote iz ovog perioda. Počela sam ponovo da radim u Ministarstvu kao državni sekretar. Razgovaramo o tome šta može da se uradi. Jedna profesorka građanskog vaspitanja sažela je glavnu poruku – molim vas, rekla je, da li možete da garantujete da ćemo ono što sada započnemo stvarno i nastaviti da radimo, pošto jedino pod tim uslovom hoćemo dalje da radimo. Ako to ne možete da garantujete, onda ništa. Slično su rekle i kolege iz istraživačkih krugova – čekaj, hajde prvo da vidimo da li to može da se garantuje, pošto mi više ne želimo da gubimo kredi-

bilitet, da radimo nešto što se posle ne primenjuje u praksi. Naravno, pretpostavljate da sam im rekla da to pre svega zavisi od njih a ne od mene.

Započet je niz velikih projekata. To su sad veliki programi, koje delom finansira EU, delom drugi donatori ili krediti. To su ozbiljni reformski koraci koji podrazumevaju, recimo, uključivanje pedagoških asistenata kao pomoć integraciji romske dece, završne ispite, uvođenje novih pilotiranih profila u sistem u srednjem stručnom obrazovanju, postavljanje sistema druge šanse za odrasle koji su napustili osnovnu školu, proširivanje obuhvata predškolskim obrazovanjem itd. Dakle, ozbiljni i dobro promišljeni strateški projekti. Počela su da se obavljaju a i da se koriste i velika istraživanja. Recimo, počeli smo da uvažavamo rezultate Pisa istraživanja: odmerili smo naše rezultate sa rezultatima drugih zemalja. I to ne samo po mestu na rang listi. Počeli smo da se pitamo i kako napredujemo, gde imamo poboljšanja, a gde nazadujemo. U ovom periodu nastaje i jedan veliki sistemski reformski paket: integracija dece iz vulnerabilnih grupa. Po mojoj proceni, Ministarstvo je najviše uradilo na ovoj problematici. Iako su ciljevi bili i pravednost i kvalitet i efikasnost obrazovanja, mislim da je najviše vremena i snage apsorbirala integracija dece iz vulnerabilnih grupa.

42

Treba reći i da je ovo period kada počinjemo da se bavimo najtežim temama u obrazovanju: finansijskom reformom, koja je bila razrađena i onda je trebalo isplanirati kako da se sprovede unutar sistema; te racionalizacijom ili optimizacijom mreže škola zbog demografskog pada, viška nastavnika, manjka dece, geografskog rasporeda škola koji potiče iz šezdesetih i ne prati tekuće stanje; stvarnom prevencijom nasilja, koje se u školama povećavalo, uprkos tome što je mnogo programa ušlo u škole.

Uvedeni su eksterni završni ispiti, zasad na kraju osnovne škole, i započeta priprema za završne ispite na kraju srednje škole. Počelo je otvoreno da se govori o korupciji u obrazovanju na osnovu analize OECD-a. Mi smo prošle godine tražili tu analizu, i Srbija je postala pilot zemlja u kojoj se uradila analiza integriteta sistema obrazovanja. Želeli smo da vidimo koje su to oblasti obrazovnog sistema koje nose potencijalni rizik od korupcije, i analiza je pokazala nekoliko neuralgičnih mesta. Neuralgična mesta mogu odmah da vam navedem, OECD-ova publikacija je prevedena i uskoro će se distribuirati. Neuralgična mesta su: zapošljavanje nastavnika; upis na fakultete, ne svuda, ali na puno mesta, posebno priprema učenika za upis na fakultet (naplatite pripremu, pa se učenik upiše); usmeni ispiti na univerzitetskom nivou. To su tri ključne tačke. Što se tiče zapošljavanja, u novim zakonima, koji su pripremljeni za Skupštinu, odmah je unet član zakona koji se odnosi na kriterijume na osnovu kojih se mora vršiti zapošljavanje, kako bi se zaista sprečilo da se rođaci, partijski drugovi, deca prijatelja itd. zapošljavaju u školama umesto bolje kvalifikovanih osoba. Konačno, izrađena je i strategija. Sledi njeno usvajanje, a potom i njena primena.

Dozvolite mi nekoliko ličnih refleksija povodom ovih pet slika. Imam utisak da su se u proteklih deset godina dogodile mnoge parcijalne promene, ali nije došlo do dramatičnog napretka. Možemo dugo pričati o tome zašto je tako. Ipak, napredak postoji i to u vezi sa svim temama iz svih oblasti obrazovanja. Međutim, ni oko jedne teme se napredak nije konsolidovao u dovoljnoj meri da bi mogao postati oslonac za razvoj ostalih segmenata. Imamo komplikovan i veliki sistem, i ako želite da ga unapredite, morate imati neke čvrste tačke da biste na njima mogli dalje da gradite. Ja u ovom trenutku ne znam koja je to čvrsta tačka na kojoj se može dalje graditi. Bojim se da bi trebalo učvrstiti čak pet-šest tačaka da bismo dobili stabilan oslonac za dalji rad. Imam utisak da tokom celog svog bavljenja, tj. ovog čudnog rada u Ministarstvu koji sam dobrovoljno prihvatila, ali ne i bez izvesne ograde, opstaju zapravo iste neuralgične tačke.

Kao i devedesetih, kao i na početku dvehiljaditih, i dalje je tema kvalitet nastavnika, i dalje je tema njihovo obrazovanje. Mi zapravo nemamo nastavnike, mi imamo istoričare, fizičare, geografe, koji, eto, nisu uspeli da se zaposle tamo gde su želeli i za šta su učili, pa se zapošljavaju u školama, kao da škola ne traži kvalifikacije, kao da škola nije jedna posebna vrsta institucije. Evo, čak i na Filozofskom fakultetu, nisam sigurna da li sociolozi, pa čak ni da li istoričari prolaze neku ozbiljniju pripremu za nastavničku profesiju, a pri tom, ta priprema bi mogla da se obavi na tom istom fakultetu. Da ne govorimo o drugim strukama, elektrotehničarima, mašincima, pravnicima, koji u stvari odlaze da rade po srednjim školama a da im sistem nije pružio nimalo oslonca za taj rad.

43

Druga neuralgična tačka je autonomija škola, što je i pitanje decentralizacije. Ovo pitanje se, naravno, ne može rešavati samo unutar obrazovanja. Potrebno je da se celo društvo saglasi. Mi smo u periodu prvog reformskog talasa malo iskoračili u smeru decentralizacije i povećanja autonomije škola, a onda smo videli da nas niko ne prati, pa smo morali da se vratimo koji korak unazad. Gledano iz današnje perspektive, drago mi je što smo se vratili, pošto opštine moraju biti stvarno kompetentne, dakle u stanju da analiziraju, u stanju da prikupe relevantne podatke i da na osnovu njih donesu dugoročno ispravne odluke. Mislim da je ovo, možda, naš najveći problem – autonomija škola i mogućnost da škola, tj. oni koji rade u školi zaista dobiju i kompetencije i pravo da se bave obrazovanjem dece, a ne slušanjem instrukcija. I konačno – finansiranje obrazovanja je kontinuirana neuralgična tačka, ne samo po iznosu nego i po načinu finansiranja. O ovome neću detaljnije da govorim, nadam se da će još neko primetiti ovaj problem i baviti se njime.

Imam još jedan jak utisak kada se osvrnem unazad i podeliću ga sa vama. Imam utisak da sve vreme tinja latentni sukob oko teme obrazovanja, i to u više različitih ravni. Možda to i nije sukob, možda su to dileme, možda se tako pravi prostor za konstruktivno rešavanje problema. Ali, dok je latentno, ne možete ga rešavati. To nas koči. Pre svega, prisutan je latentni sukob između administrativno-birokratskog i profesionalnog modela

upravljanja obrazovanjem. S tim se suočite čim uđete u hodnik Ministarstva, ili kad počnete da čitate materijale. I zaista, to su zakoni, to su podzakonski akti, to je veliki birokratski korpus koji u dobroj meri apsorbuje ljude, a pri tom ostavlja profesionalni aspekt nekome ko će se valjda snaći da nešto uradi. Na ličnom primeru sam osetila taj dualizam. Jer, razumem zašto je važan administrativno-birokratski pristup, dok imamo ovakve škole i ovakav sistem. A opet razumem i da bez profesionalnog pristupa neće moći baš ništa pametno niti da se zaključi, niti da se pokrene.

Zatim, tu je latentni sukob između istraživačke zajednice i administracije. Imamo mnogo naučnih instituta, mnogo fakulteta, to što oni proizvode moglo bi biti izuzetno korisno za Ministarstvo. Ali, oni koji upravljaju sistemom ne kažu šta su njihove potrebe i šta će im u narednom periodu biti potrebno, pa tako ništa i ne dobiju ili dobiju ono što im ne treba ili dobiju onda kada im to ne treba. Ciklus kreiranja politika je mnogo brži i konkretniji nego što to istraživači prate. Istraživači rade sporije, pišu debele knjige i onda vam ih stave na sto, pa vi kažete – izvini, ja nemam vremena to da čitam. Neophodno je povezivanje putem neke posredničke ustanove između te dve zajednice da bismo razvoj obrazovnih politika mogli osloniti na relevantne podatke. Zasad se samo Pisa uzima donekle ozbiljno, a to nije dovoljno.

44 Još jedan tip sukoba je između onih koji su unutra i onih koji su napolju. Ja sam više puta bila i napolju i unutra. Sad sam opet napolju i vidim kako drugačije mislim nego ranije. Kad ste unutra, razumete probleme, barijere, vidite šta se sve ne može, pokušavate da vidite kako da nešto ipak uradite. Kad ste spolja, onda vas zanima gde su rezultati, zašto radi sto hiljada nastavnika, a ja i dalje sedim sa svojim detetom i podučavam ga. Zato bi imalo smisla da oni koji su unutra i oni koji su napolju nađu zajedničku vizuru i međusobno sarađuju na otklanjanju problema.

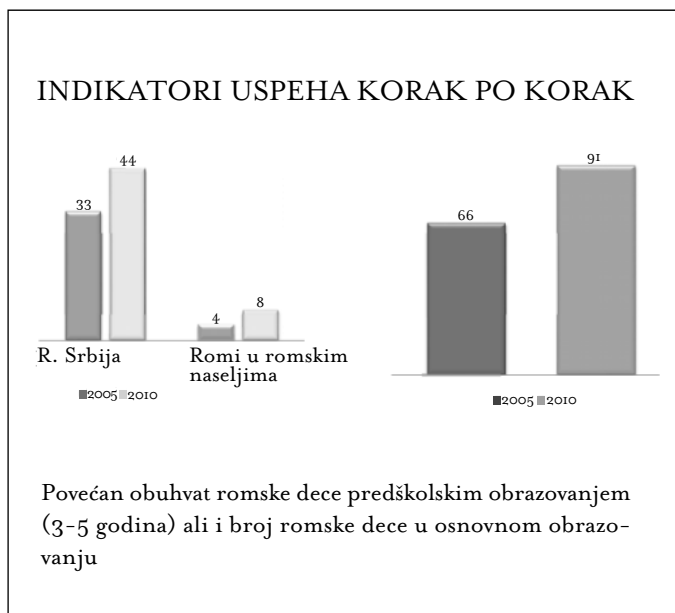
Sledeća latentna tema sukoba, doduše, nedovoljno jasno artikulisana, tiče se pogleda na školu kao mesta za zapošljavanje nastavnika, s jedne, i mesta za učenje i razvoj, s druge strane. Ako gledate na prvi način, zanimaju vas uslovi rada, na primer. Ako gledate na drugi način, onda postavljate drugačija pitanja, koja se tiču rezultata, kvaliteta. Raskorak između ova dva ugla gledanja i dalje je veliki. Nemamo objedinjenu nastavničku politiku koja bi vodila računa i o jednom i o drugom uglu.

Naposletku, imamo i implicitne teorije obrazovanja, s jedne, i jasnu strategiju, s druge strane. Obrazovanje je vrlo nezgodna oblast – svako ko govori o njoj ima barem dvanaest, ako ne i dvadeset ili dvadeset pet godina iskustva boravka unutar sistema, u svojstvu učenika ili studenta. Na osnovu tog ličnog iskustva svako stvori neku vrstu teorije o tome šta valja, a šta ne valja, šta treba, a šta ne treba činiti, i u nju duboko veruje. Međutim, te teorije su po pravilu vrlo daleko od jasne strategije ili jasno empirijski i teorijski zasnovanog koncepta, a u obrazovanju na žalost često još uvek imaju prevagu.

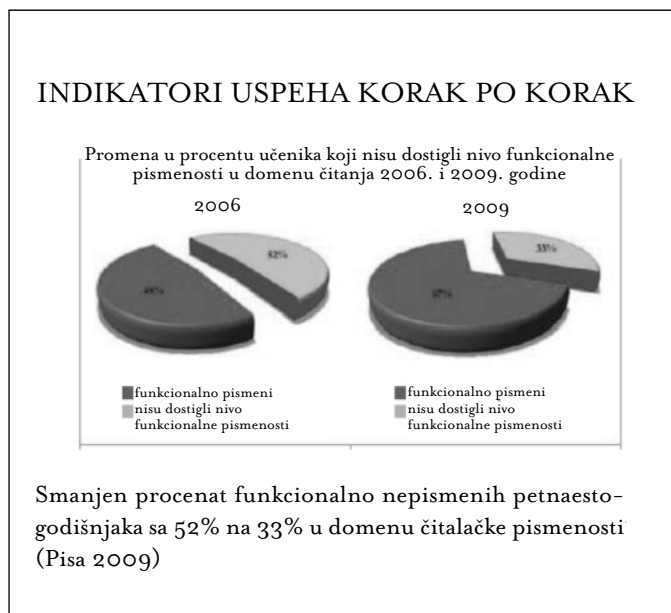

Gde smo sada i koja nas još uzbuđenja čekaju?

Pre svega želela bih da vam ukažem na nesumnjive indikatore uspeha. Povećan je obuhvat dece od tri do pet godina predškolskim obrazovanjem, u odnosu na 2005. godinu, sa 33 odsto na 44 odsto, i od 5 do 6 godina sa 66 na 91 odsto. Zanimljivo je videti da se procenat dece ranog uzrasta iz romskih naselja, koju uvek vidimo kao najugroženiju kategoriju dece, takođe povećao u ovom periodu, na osnovu podataka MIKS-a, koji sprovodi UNICEF (vidi sliku 1). Ovaj trend dupliranja obuhvata je nastavljen i u pogledu obuhvata romske dece osnovnom školom, pratili smo ga iz godinu u godinu.

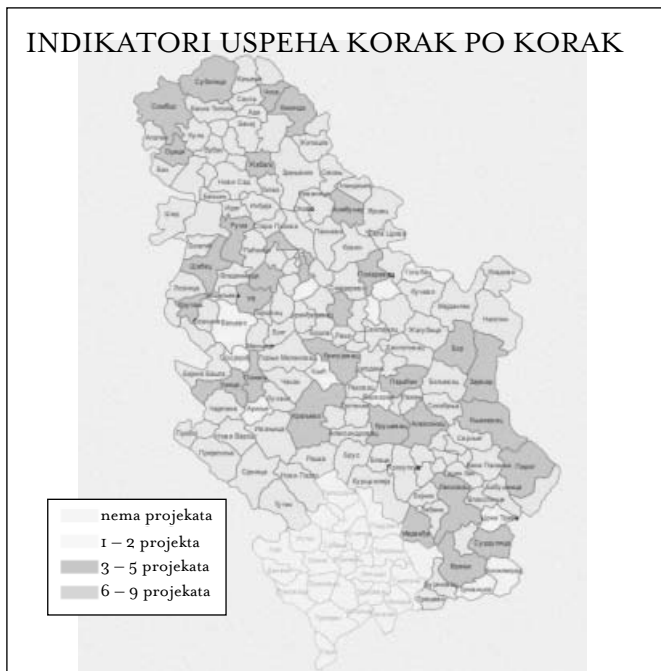
Slika 1

Slika 2

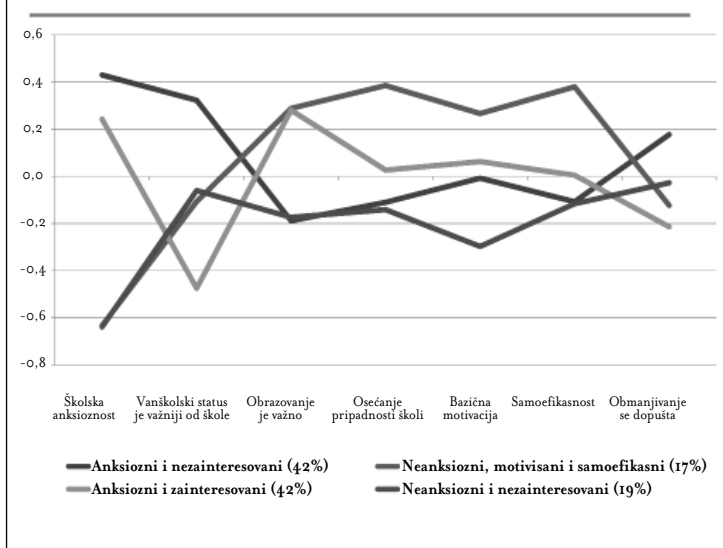
Takođe, smanjio se procenat funkcionalno nepismenih petnaestogodišnjaka na Pisa ispitivanju izmedju 2006. i 2009. sa 52 na 33 odsto (vidi sliku 2). Nove rezultate Pisa iz 2012. saznaćemo u decembru 2013 (obrada rezultata za sve zemlje koje učestvuju u ispitivanju traje oko godinu i po). Ja vas molim da pratite ove podatke, a posebno analize razloga za uspehe i neuspehe.

INDIKATORI USPEHA KORAK PO KORAK

Slika 3

ALI: MOTIVACIJA UČENIKA

Slika 4

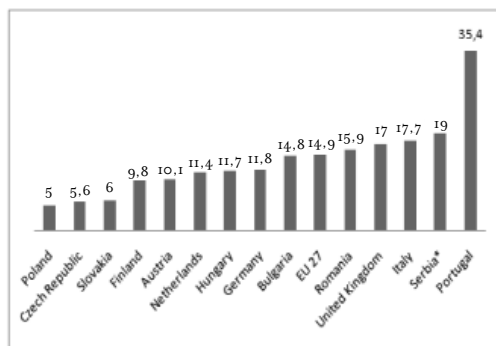
Napredak je vidljiv i po tome da se sve više škola uključuje u različite inovativne programe. Ako pogledate mapu Srbije (vidi sliku 3), vidi se u kojim opštinama koliko škola sprovodi neki inovativni program. Vidi se da je svega devet opština bez ijedne škole u nekom programu, sve ostale imaju takve škole, a mnoge i više njih. Ove škole su pravi razvojni resursi, koje treba iskoristiti, velika investicija za budućnost, na tome se dalje može graditi.

Ali, naravno, imamo i vrlo loše indikatore. Izlistaću nekoliko manje poznatih, a sistemski veoma bitnih. Pre svega, motivacija učenika za obrazovanje i učenje. Na osnovu istraživanja Pisa uzorka 2009, analizom profila motivacione strukture učenika utvrđeno je da samo 17 odsto učenika spada među one koji su istovremeno i neanksiozni, i motivisani, i samoefikasni. To su učenici koji guraju, vuku i sa njima nastavnici vole da rade. Ostali su ili nemotivisani, ili anksiozni i nezainteresovani, sa njima je komplikovnije raditi u školi (vidi sliku 4). Ali postoji i paralelna slika o tome kako izgleda nastavnički pristup motivaciji učenika, ona u velikoj meri korespondira sa gornjim podatkom. Oko 40 odsto nastavnika smatra da su za motivaciju odgovorni roditelji, da motivisanje učenika nije zadatak nastavnika. Očekujem da će oni svoju pažnju usmeriti na gornjih 17 odsto učenika, a ostalih 83 odsto pretežno zanemariti.

ALI: VISOKA STOPA OSIPANJA

- Niska stopa učešća (posebno romske dece)
- Osipanje iz osnovnih škola
- Osipanje između osnovnog i srednjeg obrazovanja
- Osipanje iz srednjih škola

Visok
procenat
onih koji
rano
napuštaju
školu

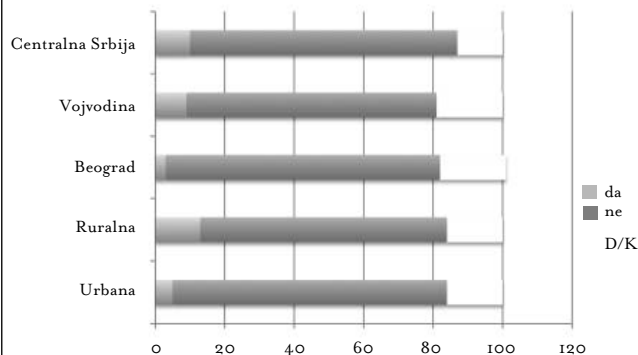

Podaci: EUROSTAT (2008) i Nacionalna služba za statistiku Srbije. Podaci za Srbiju prikazuju u stvari bolju sliku jer nema dovoljno informacija

Slika 5

... BEZ REAGOVANJA SISTEMA

Nema institucionalne reakcije na osipanje dece iz predškolskog obrazovanja (IPSOS, 2012)

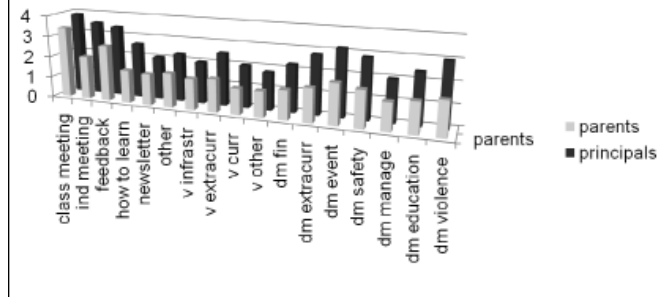
Slika 6

Takođe, stopa osipanja iz sistema obrazovanja je veoma visoka (vidi sliku 5), oko 19 odsto, i rešavanje pitanja osipanja traži ozbiljnu akciju. Procenite sami koliki je to dugoročni gubitak ljudskih resursa za celinu društva. Još jedan novi podatak treba da nas zabrine – on govori o frapantnoj činjenici da zapravo institucije ne reaguju kad se desi osipanje (vidi sliku 6). Podatak iz svežeg istraživanja IPSOS-a se odnosi na osipanje iz predškolskog programa i govori o tome da sistem reaguje u svega desetak odsto slučajeva, nešto češće u seoskim predelima gde su male škole i neposredniji odnosi, a najmanje u Beogradu. U svim ostalim slučajevima sistem naprosto ne reaguje – ništa, dete došlo, bilo, otišlo, nema veze. Nema nikog ko će da pozove, ko će da ode, ko će da proveri, ko će da javi, ko će da traži da se dete vrati. Kao da se svi raduju što će imati manje posla...

I konačno, još jedan važan podatak CEPS-a iz Ljubljane koji govori o tome da su roditelji u svim zemljama jugoistočne Evrope, pa tako i u Srbiji, skoro potpuno isključeni iz života škole, oni nisu pozvani da učestvuju u školskom životu osim da dođu na roditeljski sastanak i da preuzmu đачku knjižicu (vidi sliku 7). Po percepciji oko deset hiljada roditelja, škole najčešće ništa ne rade da ih pozivaju, da ih uključe, da ih animiraju, da ih uvažavaju, da ih pitaju itd. Simptomatično, percepcija direktora je dva puta povoljnija po škole. Međutim, za ovo pitanje percepcija roditelja je najbitnija.

ALI: RODITELJI ISKLJUČENI

– Isključeni roditelji (roditelji romske dece još više isključeni),
na osnovu podataka novijeg istraživanja OSI-a

Slika 7

48

Kuda dalje?

Očekivanja društva su se promenila u odnosu na period od pre 20 godina. Politike su se promenile. Primenuju se novi zakoni. Uzimaju se u obzir novi podaci. Ali, osnovni mehanizmi sistema obrazovanja su ostali isti, pošto nekoliko ključnih problema (ljudski resursi, finansije, infrastruktura odnosno mreža i vrsta škola) i dalje nisu rešeni i kontinuirano proizvode dalje probleme o kojima sam maločas govorila. A ima izazova s kojima se još nismo ni suočili. Mi i sada rešavamo prošle probleme, probleme koje su druge, bolje zemlje odavno rešile, a ne bavimo se problemima koji su pred nama. Evo jedne plauzibilne liste budućih tema: Gde su kreativnost i inovacija u školi? Gde je preduzetništvo škole i nastavnika? Gde je učenje da se uči? Oni se pojave u nekom tekstu, u nekom zakonu, i posle toga ne desi se ništa, sistem nije spreman da pogleda unapred. Gde su socijalizacija i demokratske vrednosti cele populacije? I malo uže: gde su socijalni partneri? Naš je kontinuirani problem što se ljudi ne sreću i ne rade zajedno. Ministarstvo i državna uprava ne mogu da odgoje svoje partnere, njih treba društvo da odgoji da bi se onda oni mogli sresti sa upravom. Gde su mediji? Odmah ćemo se složiti da njih obično nema, izuzev kada gori kuća. A pri tom su mediji glavni posrednici putem kojih roditelji, nastavnici i svi drugi mogu početi da stiču sliku o obrazovanju, koja se ne zasniva samo na implicitnim teorijama. Kako

se sa obrazovanjem povezuju kultura, umetnost, sport? Kao što su ta ministarstva različita, tako su to i odvojene delatnosti koje se ne dodiruju i ne oslanjaju jedna na drugu.

Takođe, čini mi se da je dodatni veliki problem što pod obrazovanjem mislimo na škole, a pod školama mislimo na državnu upravu, i onda dalje o svemu tome više ne mislimo.

Moje preporuke su vrlo kratke.

Važno je pred obrazovanje postavljati maksimalističke zahteve, bez obzira na prilike, jer će minimalistički zahtevi dovesti do urušavanja društva. Treba rešavati buduće, a ne prošle probleme. Mi u stvari i dalje rešavamo ono što vučemo iz devedesetih, a nismo postavili nove izazove, nismo rekli – ovo treba uraditi za budućnost kao da ne verujemo da budućnost postoji i da ipak prvenstveno od nas zavisi kakva će ona biti. Veoma je važno da se odneguje široko društveno partnerstvo, i izvan sistema obrazovanja: kultura, sport, mediji, umetnost, lokalna zajednica, privreda, zdravstvo, omladina, roditelji. Tako ćemo se pripremiti za sasvim nov model obrazovanja, u kojem škola nije centralno mesto učenja i razvoja. Neko mi je nedavno rekao, neko važan – hajde, vi stručnjaci iz ministarstva, kažite nam kako će škola izgledati za trideset godina, a mi ćemo onda lako da isporučimo odgovarajuće učitelje i nastavnike. A šta ako ne bude škola? Ne mislim to baš sasvim ozbiljno, ali hajde da razmišljamo i o nekim drugim varijantama – kako bi još obrazovanje moglo da izgleda. Takav način razmišljanja zahteva krupnu reorganizaciju svih koji se bave obrazovanjem. A u međuvremenu, treba preuzeti odgovornost i inicirati saradnju. I ne čekati da nas neko pozove, bavljenje unapređivanjem obrazovanja mora biti zajednička akcija.

Na kraju još jedan, pomalo neobičan savet. Ako želite da se bolje upoznate sa sistemom obrazovanja, bilo gde i bilo kad, predlažem vam dva efektna načina. Pogledajte kako sistem izgleda s naličja. Naličje je ono što vidimo kada gledamo iz ugla siromašnog deteta, deteta čiji roditelji nisu obrazovani. Pozivam vas da bacite pogled iz tog ugla i vidite kako sistem izgleda. Uzmite taj pogled kao lakmus. Ako i tada obrazovanje pruža kvalitet, onda je dobro. Ako, pak, ništa ne daje, imamo ozbiljan problem. I drugo, posmatrajte sistem iz ugla učenja i vidite da li u školi, na času, postoje četiri ključna elementa. Prvo, neki jasan cilj učenja koji se ne svodi na reprodukciju; koji govori o nekoj novoj misaonoj aktivnosti koju treba naučiti, npr. da dete bude u stanju da uporedi ovo sa onim, da primeti razliku, novinu, da bude u stanju da izvuče zaključak koji nešto znači itd. Zatim motivacija, bavi li se neko u školi time da dete hoće, želi da nauči to što je cilj učenja, ili ne. Potom, prilika za primenu znanja. Veštine se naime moraju na licu mesta praktikovati. Konačno, dobija li dete povratnu informaciju tokom vežbanja, i to *odmah* i na način koji je njemu potpuno *jasan*. Ako nađete sva četiri elementa u istom vremenskom segmentu, sva je prilika da sistem ipak radi. Ako jedan od tih elemenata nedostaje, neće se desiti učenje, i neće se dobiti ono zbog čega obrazovanje treba da postoji.

Tinde Kovač Cerović.